

MIÉRT VAN SZÜKSÉG ÚJ AKADÉMIAI TÖRVÉNYRE?

(Röpirat a T. Ház tagjaihoz)

1993. május

TARTALOM

1. Történeti előzmények	3
2. Az állampárt nyitása alatt	4
3. Tisztelt Képviselő Asszony!	5
Tisztelt Képviselő Úr!	5
4. Amikor már törvény kell. Bevezetés és rehabilitáció	6
5. Tisztelt Képviselő Asszony!	7
6. Az Akadémia és a kutatási törvény	7

A Magyar Tudományos Akadémiáról alkotandó törvény, a benyújtott törvényjavaslat mellett - amint az minden ilyen esetben szokásos - Ön természetesen megtalálja a törvénytervezet indokolását is. Mégis szükségesnek tűnt, hogy egy röpirattal külön is segítséget nyújtsunk ahhoz, hogy a T. Ház tagjai felelősségteljes munkájukat e tekintetben is eredményesen végezhessék el. E röpirat - a műfaj adta lehetőségeket kamatoztatva - olyan előzményekre s a közöttük meglévő összefüggésekre hívja fel a figyelmet, amelyek ismerete, áttekintése remélhetőleg hasznosan egészíti ki (esetenként részletesebben kifejti) az Indoklás nyújtotta ismereteket. A röpirat nyelvezete eltér a jogász fordulatoktól, és talán ekképpen is - mintegy a kérdést más módon megközelítve - fokozhatja a tervezett törvény erejét, még inkább ráirányíthatja a figyelmet arra, hogy e törvény megalkotása elodázhatatlanul indokolt.

Tehát

a röpirat célja,

hogy röviden vázolja a törvényalkotás indokait, olyan főbb adatokat közöljön, amelyek a törvényhozás számára vélhetőleg megkönnyítik az áttekintést, a szükséges mérlegelést;

jelezze továbbá, hogy az Akadémia már jelentősen előrehaladt reformjának megvalósításában, ám annak megszilárdításához és folytatásához aligha nélkülözhető az eddig megtett és még megteendő lépések törvényesítése;

megismertesse nemzetközi összehasonlításban is a reform mellett szóló érveket, tisztázza a főbb, vitás problémákat, helyreigazítson tévedéseket, és cáfoljon olyan ellenvéleményeket, amelyek mögött csupán félreértések vagy esetleg visszahúzó törekvések rejlenek.

TARTALOM

1. Történeti előzmények	3
2. Az állampárt nyomása alatt	4
3. A reform megindulása	5
3.1. alapelve: újjáalakulás és stabilitás	5
4. Amihez már törvény kell. Szervezet és rehabilitáció	6
5. Testületi önkormányzat	7
6. Az Akadémia és a kutatói társadalom	7
7. Alap kutatás, kutatóintézetek	8
8. Az Akadémia és az egyetemek. Az Athenaeum-program	10
9. A törvény ellenzói és az állampárt hagyománya	11
10. A kutatóintézetek, kutatóhelyek hálózata	13
11. A hazai kutatógárda mérlege	16
12. Költségvetés és finanszírozás	18
13. Költségek és eredmények	20
14. Az ügy nemzetközi fontossága	23

Függelék

- 1. Kimutatás az MTA tagságáról, tudományos osztályairól**
- 2. A III. Akadémiai Fórum (1992) állásfoglalása**

1. Történeti előzmények

A Magyar Tudományos Akadémia a reformkor hajnalán született, egyedi, különleges nemzeti intézményünk. A múlt minden viszontagsága ellenére képes valódi, értékes hagyományait folytatni, megújítani, a rá váró feladatokat megoldani.

A Magyar Tudományos Akadémiát gróf Széchenyi István 1825. november 3-i országgyűlési fellépése hívta életre. Széchenyi - mint ismeretes - birtokainak egy évi jövedelmét ajánlotta fel a létrehozandó Tudós Társaság céljára. Példáját, további felajánlásokkal, mások is követték. Az Országgyűlés ezzel kapcsolatos felterjesztését az uralkodó 1827. április 11-én hagyta jóvá. Az 1827: XI. tc. - az első akadémiai törvény - kimondta, hogy "az önként és szabad adakozásból összeszedett tőke vagyonából Tudós Társaság, vagyis Magyar Tudományos Akadémia állíttassék fel".

Igy született meg Magyarországon is egy olyan tudós testület, amelyet, európai példák nyomán, a hazai szellemi élet jeles képviselői már a XVIII. század óta szerettek volna létrehozni. Akadémiára - egyre vagy többre - ugyanis minden országnak szüksége lett, amely a fejlődés bizonyos szintjét elérte, és azon túl kívánt haladni. E közös lényeg persze eltérő időpontokban, eltérő szervezeti formák közt valósult meg a különböző országokban. Angliában két akadémia működik. Mivel az 1660-ban alakult *Royal Society* mellett a XX. század elején, társadalomtudományi profillal, egy másik testület, a *Brittish Academy* is megalakult. Franciaországban egymás után öt akadémia jött létre a XVII. század óta, s ezek közös mai kerete az *Institut*. Másutt - mint Hollandiában vagy Magyarországon - valamennyi tudományágat egy akadémia fogja át.

A Magyar Tudományos Akadémiát - ezen túlmenően - az jellemezte, hogy alapítója - a reformmozgalom kezdeményezője - jóvoltából úgy alakult meg, mint a nemzeti újjászületés, a reform előhírnöke. S azóta is, minden viszontagság és ártalmas hatás ellenére, *olyan egyedi, különleges, nemzeti intézményünk maradt, amely képes valódi, értékes hagyományait folytatni és megújítani.*

Az Akadémia eleinte testületi jellegű alapítványként, majd utóbb a magyar tudós társadalom "köztestületeként" működött, amely 1869 óta rendszeres állami dotációval, majd további, saját jövedelmi forrásokkal, vagyonnal, igen jelentős alapítványokkal is rendelkezett. Központi szerepe volt, de nem monopolizálta a sokszínű, sokféle kezdeményezésből kiépült tudományos közéletet.

A két világháború időszakának nehéz feltételei közt is igyekezett megőrizni a tudomány és a szellem függetlenségét, humánumát. Elég itt tagjai közül Bartók Béla, Kodály Zoltán, Szentgyörgyi Albert, Babits Mihály, Bay Zoltán, Békésy György, Haar Alfréd, Riesz Frigyes nevét említenünk.

Érdemes utalni arra, hogy amikor 1923-ban a képviselőház törvényt alkotott az Akadémia támogatásáról, akkor a törvény így kezdődött: a magyar nemzet azzal is tanúságot tesz a "jövőjébe vetett tántoríthatatlan hitéről és életerejéről", hogy "a magyar tudományos munka folytonosságát mostoha helyzetében is biztosítja".

2. Az állampárt nyomása alatt

1945 után jelentős és indokolt törekvések mutatkoztak az Akadémia szervezetének korszerűsítésére, önkormányzatának demokratikus továbbfejlesztésére. De nem sokkal utóbb a sztálinista hatalomátvétel folyamatában az Akadémia elvesztette vagyonát, alapítványait, és súlyos nyomás alá került: 1949-ben több mint 100 tagját kizárták, viszont tagsága nem egy, elsősorban politikai szempontból alkalmas személlyel bővült.

A korábbi törvényeket félretelva, 1949-től kezdve közvetlen pártirányítás alá vonták az Akadémiát, hatalmi szóval szabályozták a tudományos közéletet.

Az állampárt intézkedései az Akadémiánál is súlyosabban érintették többi szellemi intézményünket. Főleg az egyetemeket, hiszen azokat - az ifjúság nevelése miatt - politikailag még exponáltabbnak tartották, és náluk még messzebbmenőbben hajtották végre a személyi változtatásokat. Nem egy tudós, akit nem engedtek tanítani, az akadémiai intézetek egyikében húzhatta meg magát.

Az MTA-nak ez a sajátossága a későbbi években még inkább felerősödött. A társadalom múltját és jelenét vizsgáló intézményeinek tudományos műhelyei szellemi melegágyává váltak azoknak a vitáknak, amelyeknek tüzeiben a rendszer megreformálását, illetve meghaladását célzó eszmei törekvések formálódtak ki, váltak következetesen átgondoltá.

Az Akadémia annyiban is a kivételek közé tartozott, hogy valamelyest megőrizte önkormányzatát, s ezzel a lehetőséggel a diktatúra lazulásának éveiben mindinkább élt is. Kétarcú volt ez az Akadémia, mint oly sok más intézmény ebben az országban. Így az 1969-es reform egyfelől modernizálta az Akadémiát, oldotta belterjességét, ugyanakkor azonban a kiépülő központi hivatal nemegyszer a politikai hatalom, a párt utasításait továbbította irányító szervként, az intézetek, a kutatók felé.

Az Akadémia e kétarcúságát, sőt, szervezeti megosztottságát az 1979. évi törvényerejű rendelet tette teljessé, amely formailag máig érvényben maradt - és marad, amíg az új törvény meg nem születik. Így azután, miközben az önkormányzati törekvések mindenütt - s így az Akadémián belül is - jelentősen megerősödtek, az Akadémia központi hivatala továbbra is "a Minisztertanács közvetlen felügyelete alatt álló, országos hatáskörű" államigazgatási szervként a kormány által kinevezett és így elsősorban neki felelős főtájtár vezetése alatt végezte az akadémiai intézmények és bizonyos kutatások országos irányítása terén ráháruló teendőket.

3. A reform megindulása

A politikai rendszerváltással egyidőben indult az Akadémia új élete. Az új miniszterelnök hivatalba lépése másnapján megjelent a közgyűlésen, üdvözölte és támogatásáról biztosította a megújuló Akadémiát.

Az 1990. májusi közgyűlés rehabilitálta 1949-ben méltatlanul kizárt tagjait, új elnökséget és új tagokat választott, és egyben bizottságokat küldött ki a legsürgősebb reformok megvalósítására. E bizottságok előkészítő munkája, javaslataik testületi megvitatása után már 1990 őszén elkészült az akadémiai reform alapelveit megfogalmazó munkálat, amely a részelemeket egységes és világos koncepcióba illesztve, akcióprogramban fogta össze. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az átalakítás, a korszerűsítés folyamata ezzel még nem zárult le, hiszen a most esedékes lépéseket továbbiaknak kell majd követniük. Arra is figyelmeztetett, hogy az alapelvek elfogadása tesz majd tanúságot arról, hogy az Akadémia mennyiben tudja - a jelen történelmi kihívásnak megfelelően, és a visszanyert és őt megillető szabadsággal élve - saját dolgait rendbe tenni.

Az alapelveket az 1990. decemberében tartott rendkívüli közgyűlés végül - nem kis vita után - elfogadta, és intézkedéseket tett azok gyakorlati keresztülvitele érdekében. Az 1991. májusi közgyűlés pedig már bizonyos konkrét eredményeket is mérlegre vehetett. Elkészült az akadémiai törvény újabb tervezete, amelyet a kormány még az évben el is fogadott. Az Akadémia azt remélte, hogy Széchenyi István születése 200. évfordulójának megünneplése során a legnagyobb magyarra való megemlékezést, érdemeinek elismerését az Országgyűlés azzal teszi teljessé, hogy törvényt fogad el az ő egyik legfontosabb alkotásáról, a Magyar Tudományos Akadémiáról, és ezzel mintegy jelképesen újjászületik a reformkori Akadémia, s jövője is biztosíthatik.

Mivel azonban egyetértés alakult ki abban, hogy az Akadémiáról szóló törvény a felsőoktatási törvénnyel együtt kerüljön a T. Ház elé - a felsőoktatási törvény előkészületei viszont hosszan elhúzódtak, így a jubileumi elfogadás elmaradt. Az eltelt két év során a felsőoktatási törvényben szabályozott kérdések köre jelentősen módosult. Emiatt az akadémiai törvényt is az új helyzethez kellett igazítani.

3.1. A reform alapelve: újjáalakulás és stabilitás

A rendszerváltással 1990 tavaszán meginduló reform az újjáalakulás és a stabilitás kettős elvi követelményét vette alapul.

Az akcióprogram kidolgozásánál, a hazai rendszerváltozás jellegének megfelelően, az Akadémiának két elvi követelményt kellett figyelembe vennie.

Az egyik, az első, azt kívánta, hogy az Akadémiát - és tudományos életünket - meg kell szabadítani annak a politikai függési rendszernek a velejáraitól, amely az állampárt hatalma idején a maga bürokratikus eszközeivel, hierarchikus, utasításos módszereivel irányította, s egyben korlátozta a tudomány fejlődését, az alkotó tehetőség kibontakozását és amelynek maradványai az utolsó évek nem lebecsülendő lazító változásai ellenére sem tűntek el teljesen, sőt, elvileg feléledésüknek sem volt intézményes akadály. Ebből nyilvánvalóan az

adott struktúrák alapos módosításának, az újjáalakulásnak szükséges volta következett.

A másik követelmény viszont az volt, hogy ezt az átalakulást úgy, olyan módszerrel, olyan ütemben kell végrehajtani, hogy közben az Akadémia és a tudományos kutatási szervezet képes legyen fennakadás nélkül, folyamatosan működni, és hogy a meglévő, megmaradt, megőrzendő értékek e sokat vesztett, szegény országban veszélybe ne kerüljenek. Ez: a működőképesség, a stabilitás fenntartása hazai és nemzetközi szempontból egyaránt fontos volt. Az előbbi aspektusából azért, mert a tudományos világban is érvényes az ősi, általános igazság: rombolni könnyebb, mint építeni. Tehát tudományos műhelyeket szétrombolni könnyű, de létrehozni bizony évtizedek munkájával is igen nehéz. Nemzetközi szempontból pedig a működőképesség megőrzése azért volt nélkülözhetetlenül fontos, hiszen az is a rendszerváltozás feladatai közé tartozik, hogy minél több szállal kapcsolódjunk vissza az egységesülő Európához, és általában a nagyvilághoz. *Ebbez azonban szükség van azok együttműködési készségére és bizalmára is, akikhez vissza akarunk kapcsolódni.* Az újjáalakítást tehát mind szakmai, mind szervezeti, mind emberi vonatkozásban a nemzetközi normáknak és elvárásoknak megfelelően, úgy kellett végrehajtanunk, hogy Akadémiánk és tudományos életünk működőképessége, megfelelő szakmai szintje és ezzel együtt nemzetközi elismertsége folyamatosan garantáltassék, és ezt ne zavarják szükségtelen megrázkódtatások, kiszámíthatatlan indulatok, átgondolatlan és dilettáns rögtönzések. Világosan kell látnunk, hogy nagy mértékben ettől függ országunk - és általában a volt blokk-országok - nemzetközi megítélése és egyben konkrét visszakapcsolódási lehetősége.

4. Amihez már törvény kell. Szervezet és rehabilitáció

Az új törvényre azért van szükség, hogy a már megtett reformlépéseket legalizálja, folytatásukhoz alkotmányos alapot adjon, de azért is, hogy a tudományos kutatás szabadságát, működési feltételeit garantálja.

Az Akadémia már több olyan lépést tett önhatalmúlag, amely a reform ügyét előbbre vitte, de amely nélküli a törvényes alátámasztást, részben pedig egyenesen ellentétben áll érvényes törvényerejű rendeletekkel. Ezen az úton így aligha lehet továbbhaladni. Szükség van a reform eddigi és további lépéseinek legalizálására. Vegyünk néhány példát.

Az Akadémia elnöksége, élve a főtítkár számára nyújtott kormányelnöki felhatalmazással, már 1990 végén átalakította hivatalrendszerét. Felszámolta a kettéosztottságot, és egyben a törvényerejű rendelet előírásai szerint 1970-ben létrejött központi hivatalt. Helyette olyan titkárságot hozott létre, amelynek egyes részei a testületi bizottságok működéséhez nyújtanak adminisztratív háttérrel, a kutatóhálózattal foglalkozó részlegei pedig már részben sem foglalkoznak irányítással, hanem kifejezetten szolgáltató, segítő szerepeket töltenek be. Az Akadémia belső szervezeti egysége, normális működése így gyakorlatilag már helyreállt. De a kész tényeket nyilvánvalóan alá kell támasztani jogszabállyal, új törvényes rendelkezéssel is.

Az Akadémia nemcsak azokat a tudós szakember tagjait rehabilitálta, akiket 1949-ben kizártak, hanem visszafogadta az irodalom és a művészetek különböző

ágait, amelyek annakidején, kezdettől fogva, szintén helyet kaptak a közös kereten belül, és amelyeket a sztálini rendszer ugyancsak eltávolított onnan. Az új megoldás a korábbtól csak abban különbözik, hogy az irodalom és művészetek képviselői nem valamelyik tudományos osztályon belül foglalnak helyet, hanem külön a *Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia* keretében, amely az MTA társult intézményeként, vele szoros kapcsolatban, de önállóan működik.

5. Testületi önkormányzat

Az új törvény értelmében az Akadémia a hazai tudományosság fejlődési kívánalmainak megfelelő testületi önkormányzatot alkot. Országos érdekű problémák és feladatok elemzésével a nemzet felemelkedését szolgálja.

Az Akadémia állást foglalt amellett, hogy a hazai tudományosság autonómiáját helyre kell állítani, és szabad fejlődését úgy biztosítani, hogy kutatómunkáját *minden politikai, ideológiai beavatkozástól mentesen végezhesse*, saját normái és legjobb tudása szerint. Intézeteitől, bizottságaitól elvárja, hogy távol tartsák magukat a napi politika küzdelmeitől, és ezekben a harcokban - az Akadémia nevét felhasználva - ne vegyenek részt. Hiszen így, igazi funkciójuk betöltésével szolgálhatják legjobban a társadalom, a nemzet ügyét is. Az Akadémia továbbá úgy foglalt állást, hogy a reá váró feladatokat a hazai tudományos életen belül, mint önkormányzattal bíró, önálló jogi személyként működő köztestület tudja a legjobban megoldani. A törvényjavaslat is ezt fogalmazza meg, hozzátéve, hogy mint *testületi önkormányzat*, az Akadémia a törvény keretei közt maga állapítja meg szervezeti és működési rendjét, és választja meg tagjait és vezetőit, és - végül - ismét rendelkezik saját tulajdonnal, hiszen jelenleg még saját székháza sincs tulajdonában, holott egykor jelentős vagyonnal, birtokkal, épületekkel, nagy összegű alapítványokkal rendelkezett. Mindez, ha megvalósul, hozzájárulhat a hazai tudományosság fejlődési feltételeinek jobb megalapozásához. De mindez tulajdonképpen csak pusztán szó meg óhaj marad egészen addig, amíg az Országgyűlés az új törvényt el nem fogadja.

6. Az Akadémia és a kutatói társadalom

Az új törvény értelmében az Akadémia nem ősz tudósok zártkörű klubja, hanem a hazai kutatók munkáját széles körben elősegítő köztestület. A törvénytervezet az Akadémia közgyűlésén megfelelő képviseletet, részvételt ad a nem akadémikus kutatóknak is.

Az Akadémia nem pusztán idős szakemberek olyan zártkörű klubjaként kíván működni, amelynek szerepe szellemi élvezeteket, izgalmakat nyújtó felolvasó üléseken túl csak többé-kevésbé dekoratív tevékenységre korlátozódik. Ellenkezőleg: feladatának tekinti, hogy a kutatás ügyét, a kutatók munkáját minél szélesebb körben elősegítse. Minél több arra érdemes kutatót igyekszik segíteni az alkotómunkába való bekapcsolódás, a szakmai tájékozódás, a szakmai közéletben való részvétel feltételei terén. Saját hatáskörében eddig *több mint 120 olyan tudományos bizottságot* - és ezeken belül, szűkebb szakmák szerint még jóval több munkabizottságot - hozott létre, amelyekben több ezer, nagy többségben

nem akadémikus és nem az akadémiai intézetekben alkalmazott, hanem az egyetemeken és más intézményekben működő kutató tevékenykedik. A reformlépések közé tartozott e bizottsági hálózat demokratikus újjáválasztása, a tudományos fokozattal bírók véleményének széles körű meghallgatása után. Ugyancsak széles társadalmi bázist képviselnek az Akadémia területi bizottságai, olyan főbb regionális központokban mint Pécs, Veszprém, Miskolc, Szeged és Debrecen. Ezek ugyanis, további, jelentős számú szakmai bizottságaik útján, a különböző helyi intézményekben működő kutatókat fogják össze. E bizottságok újjáválasztása is végbement.¹

Ennyit - ezen a téren - az Akadémia saját kezdeményezéséből megvalósíthatott. Azt azonban, hogy a köztisztület, az önkormányzat ügyeiben az Akadémia tagjain túlmenően más kutatók milyen körben, milyen képviselő útján, hogyan vegyenek részt, már a törvénynek kell előírnia. Természetesen nem olyanféle demagóg ötletéről van itt szó, mintha szakmai dolgokat népszavazás útján kellene, illetve szabadna eldönteni. A tudomány a legdemokratikusabb berendezkedésben is mindig olyan terület marad, ahol a hozzáértés a főszerep. Ettől eltérni nemzetközi megítélésünk szempontjából sem volna ajánlatos. Nem szabad félnünk annak kimondásától, hogy az értékek világában a szó nemese értelmében felfogott elitnek pozitív, mert inspiratív, és az elért eredményeket joggal tiszteltető szerepe van. És ezzel az állásponttal - még ha paradoxnak is tűnhet - nem ellentétes az a törekvés, hogy a kutatókat minél szélesebb körben kapcsoljuk be a szakmák közéletébe, és szoktassuk hozzá - a véleményalkotáson túl - megfelelő szinteken, a döntésekben való részvételhez is. Hiszen egy valóban egészséges szakmai közéletben biztosak lehetünk afelől, hogy a kutatói körök olyan egyéneknek fognak mandátumot adni a legmagasabb akadémiai fórumon való képviselőre, akiknek szakmai munkássága széles körben tiszteletet érdemel, akiknek tudományos nézetei hatásukban újabb kutatások ösztönzői lehetnek. Ők fogják alkotni azt az 50 fős, nem akadémikus testületet, amelynek tagjai majd a törvény értelmében a közgyűlésen szavazati joggal, és így szintén befolyással rendelkeznek a határozatok meghozatalára.

7. Alap kutatás, kutatóintézetek

Főhivatású kutatóintézetek minden fejlettebb országban működnek, többféle kapcsolódási rendszerben. Az ilyen intézetek felszámolása súlyos veszteséggel járna, és a jelenlegi nemzetközi gyakorlatnak is ellene mondana. Az új törvényben védelmet keres és talál az Akadémia.

Az Akadémia e téren is megtette az első reformlépéseket. Az intézetek jelentős mértékű önállóságot kaptak a szakmai, kutatási program, a belső szervezet és a külső kapcsolatok kialakítása terén, és - meghatározott kereteken belül - a gazdálkodásban is. Az eredmények felmérését és értékelését továbbra is az arra illetékes tudományos testületek végzik. Az újdonság itt az, hogy e testületek demokratikus választások révén 1991-ben megújultak és a kutatóintézeti hálózat főbb, közös problémáinak elemzésére, javaslatok kidolgozására létrejött az Akadémiai Kutatóhelyek Bizottsága (AKB). E testületet a közgyűlés választja, és tagjai sorába mint érdekképviselői szerv az Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsa, valamint az egyetemi tanszékeken és

¹ Az MTA tagságáról, osztályainak szerkezetéről ld. a Függelékben levő kimutatást.

közgyűjteményekben dolgozó akadémiai támogatott kutatóhelyek is delegálnak megbízottakat.

Az intézetek életében jelentős változás 1991 óta az is, hogy az élükön álló igazgatók megbízásához igen fontos elemként épült be az adott kollektívák véleményének demokratikus (titkos) szavazás révén történő megismerése. E változás horderejét jól jelzi, hogy az intézetek mintegy felét 1991 óta új igazgatók irányítják.

Az Akadémia elsőként vállalkozott arra hazánkban, hogy átfogó kutatóhálózati felülvizsgálattal megméri kutatóhelyeinek (azon belül kutatócsoportjainak és egyes kutatóinak) teljesítményét. Ennek alapján, vagyis a minőségi és mennyiségi kritériumok teljesítésének függvényében döntött az illetékes testület, az Akadémiai Kutatóhelyek Bizottsága 1993 március derekán a kutatóhelyi költségvetési támogatás 1993 áprilisától történő újraelosztásáról. Sajnos, erre a döntésre már olyan helyzetben került sor, amikor a sorozatos gazdasági megszorító intézkedések hatására számos, nemzetközi mércével mérve is jelentőset alkotó kutatóhely súlyos működési zavarokkal küszködik, tehát a differenciálásra lehetőséget adó mozgástér hallatlanul leszűkült. Ugyanakkor az 1992-ben végzett értékelés - amelyet zömmel egyetemeken, közgyűjteményekben, tehát "konkurrens" intézményekben alkalmazott szakemberek végeztek - eddig feldolgozott adatai messzemenően igazolják egyrészt az akadémiai kutatók nemzetközi elismertségét (publikációk, külföldi meghívások stb.), másrészt a kutatók aktív részvételét az oktatásban. A kutatók több mint egynegyede tart rendszeresen előadást, vezet gyakorlatot, szemináriumot, speciálkollégiumot, illetve segit diplomamunkák elkészítésében.

Minden bizonnyal nem lényegtelen mozzanat, hogy az akadémiai intézetek kutatói többször és határozottan kinyilvánították: nem kívánnak elszakadni az Akadémiától, mert az számukra *minden más szervezeti megoldásnál több szakmai mozgásteret, önállóságot, lebetőséget és védelmet biztosít.*

Az akadémiai kutatók többségének az új iránti fogékonyságát jelzi, hogy a kutatói hálózat korszerűsítésére irányuló törekvéseket egyértelműen támogatták. Bízva abban, hogy munkájuk kiállja a szigorú kritikát, és annak nyomán indokoltan részesülnek többlettámogatásban, egyetértenek a támogatások szelektív elosztásával, és a rendszeres külső értékeléssel is, amit az ICSU (International Council of Scientific Unions) Magyarországon járt szakértői fogalmaztak meg három akadémiai kutatóintézet és az MTA kutatásirányítási tevékenységének értékelése után: a hálózat korszerűsítési folyamatban újra meg kell erősíteni a megtartandónak ítélt intézetek fenntartásának indokát, hogy ti. olyan léptékű és bonyolultságú, hosszú távra folyamatosságot igénylő kutatásokat folytathassanak, melyek személyi, infrastrukturális és pénzügyi feltétele egyetemi keretekben nem garantálható. Magától értetődő, hogy ez a társadalomtudományi, illetve más tudományterületek alapkutatóintézetekre egyaránt vonatkozik.

Itt is azt mondhatjuk, amit más vonatkozásban már jeleztünk: saját erejéből az Akadémia eddig mehetett el. További és még hatékonyabb lépések megtételéhez törvényre van szüksége.

Ha meglesz a törvény, akkor annak rendelkezése szerint tovább kell fejleszteni az AKB tevékenységét is. Olymódon, hogy a három nagy tudományterületen - az élő és élettelen természettudományok, a társadalomtudományok területén - működő intézetekre jutó költségvetési hányad

felosztására albizottságokat (kuratóriumokat) kell létrehozni. E kuratóriumok feladata az lesz, hogy öngazgató jelleggel a költségvetési támogatás szétosztását a teljesítmények szigorú számonkérésével összefüggésben tegyék meg.

8. Az Akadémia és az egyetemek. Az Athenaeum-program

Az Akadémia a reform részeként igen jelentős kezdeményező lépéseket tett annak érdekében, hogy áthidalja azt az értelmetlen ellentétet, amely az oktatás és a kutatás szétválasztása miatt a letűnt rendszer idején a volt blokk-országokban mindenütt létrejött az akadémiák és az egyetemek között. Az Akadémia felajánlotta kutatóintézetének közreműködését abban, hogy az egyetemek létrehozassák tudományos továbbképzési rendszerüket. Ez a célja a máris eredményesen működő Athenaeum társulásnak, ám azt szintén a törvény erejével kell időállóvá tenni.

Az Akadémia és az egyetemek közötti együttműködés elősegíti az akadémiai kutatóintézetek potenciáljának hatékonyabb hasznosítását, és összhangban áll a Világbank ajánlásaival is. Az egész hazai tudományosságnak érdeke ugyanis, hogy egyetemeink, ahol az oktatás mellett szükség van az attól elválaszthatatlan kutatásra is, teljes, korszerű, intézményes tudományos továbbképzési rendszert építsenek ki. A mai viszonyok közt az egyetemek ezt a feladatot egyedül aligha tudnák megoldani. Az Akadémia kutatóintézeti hálózatának jelentős erővel összefogva viszont közös erővel a mai feltételek mellett is ki tudnak alakítani egy olyan korszerű tudományos továbbképzési rendszert, amely a nemzetközi igényeknek is megfelel. Az Akadémia pedig a maga részéről felajánlotta, hogy intézeteinek szellemi erejével, technikai felszerelésével, laboratóriumaival közreműködik abban, hogy az egyetemek maguk számára ezt a rendszert kiépítsék. Teszi ezt olymódon, hogy közben természetesen messzemenően tiszteletben tartja az egyetemek érdekeit és autonómiáját.

Az Akadémia és az egyetemek már 1991-ben megkezdték az *Athenaeum*, egy olyan társulási program létrehozását, amely a feladat megoldásáról gondoskodik. E program irányítását az *Országos Athenaeum Bizottság* látja el, amelynek társelnökei, illetve tagjai az Akadémiát, másrészt a Rektori Konferenciát, az egyetemeiket képviselik. A tervek megvalósítása során egész sor konkrét megállapodás és közös program született.

Ezek közül legfontosabb a tudományos fokozatok új rendszerére vonatkozó megállapodás, amely lehetővé tette, hogy a tudományos minősítés új rendszeréről ne kelljen külön törvényt alkotni, mert a minősítés egyes elemei a felsőoktatásról, illetve az Akadémiáról szóló törvények tervezetében olymódon nyertek megfogalmazást, hogy a két elem teljes mértékben harmonizál, kiegészíti egymást. Az első tudományos fokozatot, a PhD-t az egyetemek adják, és ezáltal az egyetemi autonómia a tudományos minősítés oly fontos területén is teljessé válik. Ezt az egyetemi autonómiát nem sértve, az Akadémia szakemberei is közreműködnek - egyetemi igények szerint - a PhD-hoz vezető úton. Másfelől viszont, amikor az Akadémia a maga tudományos fokozatát - az akadémiai doktor fokozatot - adományozza, akkor ezt úgy teszi, hogy mind a doktori tanácsban, mind pedig az elbírálás folyamatában az egyetemek segítségére támaszkodik, szakembereit bevonja e felelősségteljes munkába.

9. A törvény ellenzői és az állampárt hagyománya

Bizonyos erők azért támadták az Akadémiát - nem egyszer valótlan állítások kíséretében -, hogy leválaszthassák róla kutatóintézeteit. Céljuk az volt, hogy a hazai kutatást valamiféle kutatási csúcsminisztérium irányítása alá helyezték, amely az állampárt hagyományait újjáélesztve a hivatali bürokrácia uralmát vezetné be a tudomány felett. Ez - azon túlmenően, hogy szükségtelen és igen sok pénzbe kerülne - ismét veszélyeztetné a hazai tudományosságot, s ellenkeznie a nemzetközi gyakorlattal és a tudomány szabadságának elvével egyaránt.

Az akadémiai törvénnyel szemben egyidőben felhozott ellenérveket nagyrészt a nemzetközi látóköri hiánya és általában a tájékozatlanság jellemezte. Ilyen például az, ha valaki nem érti, hogy mi is az a köztestület - holott a választ a korábbi magyar jogrendszer ismerete megadja. Ilyen ellenvetés továbbá az, hogy inkább egyetlen nagy, átfogó törvényt kellene hozni "a tudományról", általában mindennel együtt. A tudományról persze így - mint ismeretes - nem lehet törvényt hozni, csak tudományos intézményekről. Meg aztán egy ilyen általános törvénnyel próbálkozni körülbelül olyan volna, mintha egyetlen törvénybe akarnánk belefoglalni - mondjuk - a magyar gazdaságot általában.

Persze az ellenvetéseket messze nem csupán tájékozatlanság motiválja. Ugyanis elég világosan kirajzolódott egy olyan tendencia, amely nagyon is szándékosan igyekezett az akadémiai törvény ügyét, sőt, magát az Akadémia szerepét is lehetőleg félretolni, mint egyik fő akadályát annak, hogy Magyarországon a tudományos kutatást újra hatósági, bürokratikus irányításnak rendeljék alá. A törekvés nem új: a nemrég letűnt rendszer egyik velejárója és hagyománya próbál itt új életre kelni.

Mint ismeretes, több külföldi országban, így Franciaországban, Németországban valóban működnek kutatást szervező minisztériumok, de persze egészen más viszonyok között, más intézményi struktúrában belül, és - főleg - más célkitűzések szolgálatában. Rögtön hozzátehetjük, hogy e különbségek ellenére ott is nem egyszer származtak ebből belső feszültségek, konfliktusok. *A tudományos kutatás és főleg az alapkutatások sajátos folyamatát ugyanis nagymértékben sértheti, ha közvetlen államigazgatást, bürokratikus irányítás alá kerülnek.* A kutatási témák kiválasztása, a munka orientálása, az eredmények értékelése ugyanis elsősorban mégis a nyilvánosan működő tudós testületek feladatai közé tartozik.

A rendszerváltozással ez az ötlet - érthető módon - lekerült a napirendről. Utóbb azonban egy ideig mintha újjáélesztésén buzgólkodtak volna egyesek. Persze nem a pártállam kultúrpolitikáját kívánták e téren feltámasztani, függetlenül attól, hogy akadhat köztük annak egykori szerepvállalója is. Azt is feltehetjük, hogy valóban jó szándékkal a hazai kutatás és felsőoktatás ügyét szeretnék előmozdítani. Csak éppen nem ismernek, nem találnak jobbat a korábbi hibás módszereknél.

Ilyen körökből származott az a - ma már túlhaladott - "felsőoktatási koncepció", amely szerint nincs szükség külön akadémiai törvényre, és azok a valótlan állítások, hogy az Akadémia az egyetemektől vette el az intézeteit - amit természetesen példákkal igazolni nem lehet -, meg hogy a tudományos minősítés

ját is az egyetemektől vették el és az Akadémiára ruházták. Holott tudni kell, hogy a Tudományos Minősítő Bizottság önálló, külön állami szerv. Az Akadémia ugyan szakmai felügyeletet gyakorolt és gyakorol felette, de éppen ismeretei birtokában az Akadémia tette meg felszámolása céljából a leghathatósabb lépéseket. Itt sem tájékoztatlanságról, hanem sokkal inkább valami olyan elgondolásról van szó, hogy ha sikerül az egyetemeket az Akadémiával ismét szembe fordítani, vagyis e fontos szövetségesükről leválasztani, akkor azok megint könnyebben alárendelhetők lesznek a hatósági irányításnak.

Az Akadémia térjen vissza Széchenyihez - hangzott el a felszólítás erről az oldalról - és adja le kutatóintézteit, hiszen ilyenekkel Széchenyi Akadémiája nem rendelkezett. A válasz megint egyszerű: ilyenekkel akkor más sem rendelkezett, mivel még meg sem születtek. *Az Akadémia pedig Széchenyi újító, alkotó szelleméhez kíván visszatérni, nem pedig Széchenyt korának konkrét feltételeihez.*

Egy másik hasonló elképzelést képviselt az az 1991 júniusi állásfoglalás, amelyben egy "érdekvédelmi szervezet" az Akadémiáról is azt állította, hogy a hozzá tartozó "kutató-fejlesztő helyek zöme működésképtelenné vált, csődbe jutott, és megkezdődött az egyes intézmények felszámolása". A restriktív intézkedések szorításában az akadémiai intézeteknek valóban már ekkor is voltak súlyos gondjaik, és ezek - sajnos - csak fokozódtak. Annál inkább imponáló az a kutatók mélységes hivatástudatából fakadó erő, amely ezeket az intézeteket újabb és újabb szép kutatási eredmények elérésére ösztönözte, ösztönzi. Az "érdekvédelmi szervezet" sietett azt a következtetést levonni, hogy sürgősen létre kell hozni egy, a "tudományt és műszaki fejlesztést irányító, koordináló, egységes államigazgatási szervezetet", illetve ennek "közvetlen felügyelete alatt" egy "vagyonkezelő szervezetet". Ennek érdekében pedig mielőbb meg kell alkotni egy - a kutatások teljes körére kiterjedő - innovációs alaptörvényt úgy, hogy addig is minden más előkészítés alatt álló akadémiai, felsőoktatási stb. törvényt le kell állítani.

Azt, hogy a műszaki innováció feltételeinek biztosítására szükség van, feltehetően törvényes rendelkezéssel is, senki sem vitatja. Ezzel az Akadémia is messzemenően és támogatólag egyetért. Azt az elképzelést azonban, hogy a teljes kutatási szférát, annak minden ágával együtt, a *népzene kutatásától kezdve a mozdonyfejlesztési technológiáig* egyetlen olyan törvény szabályozza, amely a műszaki innováció szűkebb körű, sajátos törvényeit más területekre is ráerőszakolja, ebben a formában elhibázottnak, szakszerűtlennek kell tartani. A tudományos kutatásnak lényeges részét alkotják a természettudományi alap kutatások, valamint a társadalomtudományi kutatások is. Ezeket a világ egyetlen civilizált országában sem keverik össze a műszaki fejlesztéssel, és nem is próbálják annak szempontjai szerint irányítani. Sem az akadémiai, sem a felsőoktatási törvény sorsa nem függhet ilyen elképzeléstől.

Az a követelés, hogy (az Akadémián és az egyetemeken folyó) teljes alap kutatást, a teljes ágazati alkalmazott kutatást (az orvostudományoktól a mezőgazdasági kutatóintézetekig), valamint a teljes fejlesztési szférát mind együtt egy ilyen, centralizált államigazgatási szervnek rendeljék alá, a *szakmai bozzáértés és egyben a demokratikus átalakulás iránti felelősségérzet bizonyos bídányáról tanúskodik*. Nem fogadható el, hogy egy szűkebb szakmai testület szempontjait próbálják az egész tudományra és az országra ráerőszakolni. Nem fogadható el az az elképzelés, amely szerint - ismét a letűnt állampárt bizonyos elfogultságára emlékeztetően - csak az új technikai eszközök érnek valamit az

országának, és ezek mellett a társadalmi, politikai, erkölcsi értékek, eszmék nem sokat számítanak.

Ilyen központosított irányítási rendszer a világ egyetlen fejlettebb országában sem található. Magyarországon pedig még a rendszerváltozás irányának is alapvetően ellentmond. Ugyanis a hivatali bürokráciának olyan új, központosított - és költséges - egyeduralmát építené ki a tudományos kutatás felett, amilyennel ilyen formában még a letűnt politikai rendszer sem próbálkozott. *Ez a veszélyes elképzelés az állampárti rendszer törekvéseit keltené új életre más zászlók alatt, de nem kevésbé kártékonyan.* Az Akadémia, mint a tudományos műhelyek önállóságának védelmezője és szorgalmazója, ezt a hatalmi igényt és veszélyes elképzelést határozottan elutasította.

De elhatárolta magát a törekvéstől a Kormány is több nyilatkozatban.

Alaptalan az az állítás, hogy az Akadémia a törvény útján "államigazgatási hatáskörrel" kíván rendelkezni. Ennek éppen ellenkezője igaz: hiszen kutatóintézetek működtetése korántsem államigazgatási feladat. Itt az ideje, hogy véget érjen az MTA mint országos hatáskörű államigazgatási szerv fikciója, megszűnjön az Akadémia félállami, kvázi főhatósági jellege, és helyreálljon az Akadémia közjogi státusaként az autonóm köztisztviselői jelleg.

Az Akadémia - erről bárki személyesen is meggyőződhetett - nyitott intézmény. Üléseinek többsége, kutatói fórumai stb. nyilvánosak, tevékenységéről az országban egyedülálló módon évente beszámolót készít (lásd például a közgyűlési fehérvényeket), kutatóinak tudományos teljesítményét pedig nem csupán hazai, hanem nemzetközi mércével is folyamatosan méri. *A törvény segíti az Akadémiát nyitottsága megőrzésében.* Hozzájárul ahhoz, hogy a magyar tudományosság e nagymúltú nemzeti intézményének működési és tevékenységi szabadsága - a tudományt művelő és képviselő más intézmények autonómiáját nem csorbítva - önkormányzati jogainak megerősítésével kiszélesedjék, belső életének demokratizmusa megerősödjék. *Az Akadémiát olyan törvény elfogadását javasolja az Országgyűlésnek, amely egyaránt szolgálja a magyar tudományosság, és azon belül az Akadémiával napi munkakapcsolatban álló tudományos közösség ügyét.*

10. A kutatóintézetek, kutatóhelyek hálózata

Voltak - és részben még ma is vannak - olyan elképzelések, hogy az egyetemeket a jól működő akadémiai kutatóintézetek átcsatolásával kellene talán megerősíteni. Ez az út azonban - egyes kivételes esetektől eltekintve - járhatatlan és veszélyes. A jelenlegi kutatóintézeti hálózat nagyobb részével ugyanis egyetemi keretben nem tudnának mit kezdeni. A hazai felsőoktatás évi mintegy 54 milliárdos keretén nem sokat lendítene az akadémiai kutatóintézetek mintegy 2,5 milliárdos költségvetési tétele, viszont a szakmai műhelyek és kutatói gárda szétszórása roppant kárt okozna. Az Akadémia ezért azt szorgalmazza, hogy intézetei, támogatott kutatóhelyei, illetve az egyetemi tanszékek társulásokat hozzanak létre. E forma az intézmények szoros szakmai együttműködését, azok funkcionális integrációját jelenti, de nem szervezeti integrációt.

A viták egyik központi kérdése volt, hogy mi legyen a kutatóintézetekkel, illetve az egyetemeken fenntartott akadémiai kutatóhelyekkel?

Az Akadémia felügyelete alá tartozó kutatóhelyi hálózaton belül a ténylegesen betöltött létszám 1990-ben kerekén 8000 főből állt, akik közül 3350 volt képzett kutató. 1991. december 31-én az összlétszám 6991 fő volt, 1992. december 31-én pedig már csak 6301. Ez utóbbinak 45 %-a, közelebbről 2862 fő volt tudományos kutató, a többi technikai stb. szegédszemélyzet.

A csökkenés részben a reform folyamatából következett. Abból, hogy a nem alapkutatással foglalkozó részlegeket, ahol erre mód volt, az Akadémia leválasztotta az állami költségvetésből finanszírozott, alapkutatási intézményekről. Csökkent a létszám azonban azért is, mert az egyre kisebb pénzügyi források is ebbe az irányba hatottak, hatnak. Csökkent a tudományos pályák presztízse, megtartó ereje, hiszen sokszor oly csekély egzisztenciát jelent egy kutatói állás, hogy még a legnagyobb hivatástudat sem tudja a súlyos megélhetési gondokat ellensúlyozni.

A hivatalos statisztikák szerint az MTA kutatóintézeti hálózata az ország teljes kutatási szférájának nagyjából mindössze 14-17 %-a, tehát *semmilyen monopolhelyzetet nem biztosít.* Szakmai szempontból azonban - számbeli arányánál jóval jelentősebb - nemzeti szellemi értéket képvisel. Több külföldi szakértő újabbban szintén úgy nyilatkozott, hogy számos kutatási területen a kelletnél is kisebb az akadémiai kutatási kapacitás.

Az ellenvélemények közül az egyik főleg pénzügyi jellegű, és általában minden külön kutatóintézetet szükségtelennek tart. Azzal érvel, hogy az egyetemeken és különböző más intézményekben egymással párhuzamosan folyó kutatótevékenységeket össze kell vonni, illetve fel kell számolni, mert a takarékoság szempontja ezt kívánja. Ez az érv viszont szinte magától elesik, ha tudjuk, hogy az utóbbi évtizedek során a fejlettebb országokban mindenütt sorra alakultak főhivatású kutatóintézetek olyan komplex feladatok elvégzésére, amelyek másként - például egyetemi tanszékek keretében - nemigen lennének megoldhatók. Magyarországon már 1945 előtt alakultak, működtek ilyen kutatóintézetek.

Különösen tarthatatlan és veszélyes az az ugyancsak felbukkanó pénzügyi elképzelés, amely az alapkutatással foglalkozó intézeteket is "vállalatokká" kívánná átalakítani, hogy keressék meg, ha tudják, saját fenntartási költségeiket. Az alapkutatások ugyanis minden fejlett országban támogatásra szorulnak, mivel nem azonnal, kiszámíthatóan hoznak hasznot, hanem csak nagyobb távlatban és közvetve, viszont - alaposan jellegetknél fogva - annál nagyobb jelentőségűnek bizonyulnak. Alapkutatásról Magyarország sem mondhat le, hacsak nem akar végső fokon magáról a tudományról lemondani. Az Akadémia éppen arra törekszik, hogy kutatóintézetei nonprofit jellegű alapkutatásokkal foglalkozzanak, és ne a valódi kutatás érdekét sértő, megélhetésért végzett pénzkereséssel.

A lehangosabb ellenvélemény hirdetői az elmúlt esztendőokban azt hangoztatták, hogy a kutatóintézeteket működtető Akadémia "sztálini" modellt képvisel, ezért mielőbb fel kell számolni. A valóságban az akadémiai kutatóintézetek hálózata nem "sztálinista" találmány vagy örökség. Voltak sztálinista országok, mint például Ceausescu Romániája, ahol a diktatúra szüntette meg, illetve vette el az Akadémiától a "megbízhatatlan" kutatóintézeteket. Ugyanakkor a sztálinistának aligha mondható Hollandiában az Akadémiának 20 olyan kutatóintézete van, amely - a magyar megoldáshoz

hasonlóan - hálózatként működik, talán azzal a különbséggel, hogy az igazgató kiválasztásába az intézetek tudományos közössége nem szólhat bele úgy, ahogy az ma nálunk érvényesül: ott az igazgatót egyszerűen kinevezik. Egyébként Ausztriában, Svédországban és több más fejlett országban is találunk az akadémiák által működtetett kutatóintézeteket. *A mai magyar modell tehát a sokszínű, változatos nemzetközi képbe igen jól beleillik.*

Az Akadémia egyértelmű állásponjta az, hogy Magyarországon is szükség van önálló kutatóintézetekre. Fenntartásuk (létrehozásuk) minden olyan esetben indokolt, amikor adott területen folyó kutatáshoz nélkülözhetetlen a viszonylag nagy, koncentrált szellemi kapacitás és infrastruktúra. Az akadémiai intézetek legfontosabb feladata az ilyen kíváncsiságorientált és a stratégiai (gyakorlati problémák megoldását nagy valószínűséggel segíteni képes) alap kutatás. Az akadémiai költségvetés terhére kizárólag kutatás, vagyis nemzetközileg elfogadott minőségi kritériumok alapján megítélhető, originalis eredmény elérését célzó tevékenység finanszírozható. Az Akadémia azért küzd, hogy ezen kutatásoknak valóban legyen megfelelő szintű költségvetési forrása (akadémiai támogatás, OTKA és más források révén). Az államnak, ha áldozatok árán is, elsődleges szerepet kell vállalnia az alap kutatások finanszírozásában; enélkül az sehol a világon nem folytatható. Ha viszont egy országban nincs magasszintű alap kutatás, akkor nincs magas szintű oktatás, és nincs érdemi nemzetközi kooperáció. Ez utóbbi ugyanis csak "üzleti alapon" folytatható; csak az kap új tudást és új ismereteket kellő időben a tudomány nemzetközi kosarából, aki eredményeivel maga is folyamatosan gyarapítja annak tartalmát.

Az Egyesült Államoktól Ausztrálián keresztül Ausztriáig mindenütt vannak önálló kutatóintézetek, és rendelkezik kutatóintézeti bázissal az európai akadémiák többsége is. Ahogy egy korszerű iparszerkezetben egyaránt szerepe van a kis- és középvüzemnek, valamint a multinacionális vállalatnak, ugyanúgy szükség van a modern kutatásfejlesztési rendszerekben az egyetemi tanszékre, a vállalati laboratóriumra és az önálló kutatóintézetre is. Az Akadémia rendkívül károsnak tartja azt a több évtizedes gyakorlatot, amely merev falakat emel az ország különböző, más-más felügyeleti szervezethez tartozó kutatóhelyei közé. Ezáltal valóban kialakultak felesleges párhuzamosságok is egyes területeken, melyek létét a versengés ösztönző hatásán túlmenően talán semmi más nem indokolja. Ezeket érdemes megvizsgálni, és a megfelelő lépéseket mielőbb megtenni.

Az MTA az intézetei és az egyetemi tanszékek közötti együttműködést szorgalmazza. Új tartalmat kap e kooperáció azzal is, hogy 1994-ben megindul a pályázati rendszerre való áttérés az Akadémia által támogatott kutatóhelyeken. Ezek keretében kutatói - és indokolt mértékű segéderői - álláshelyeket létesít az egyetemeken az Akadémia; fedezi a bérköltségeket, s azok járulékos költségeit. A nagy hagyományokkal rendelkező, és minden érdekelt fél által fenntartandónak minősített rendszerben való részvételt az Akadémia az eddiginél is szigorúbb feltételhez köti: csak azok kaphatnak kutatóhelyként támogatást, akik erre sikeresen pályáznak, a döntésre pedig az egyetemi állásfoglalás fgyelembevételével kerül sor.

Támogatott kutatóhelyeit azonban az Akadémia nem adja át az egyetemeknek, mert attól korábbi hasonló lépéseinek következményei óva intik: a 70-es évek derekán - ne feledjük - az egyetemeknek 50 kutatóhelyet átengedett, és azok rövid idő alatt úgy eltűntek, felszívódtak nyomtalanul, mint a pohár víz, ha homokba öntik. Ma is működik viszont az a 82 akadémiai kutatóhely, amely az egyetemeken külön egységként fennmaradt.

Ilyen körülmények között nyilvánvalóan az a legjobb megoldás, ha az Akadémia kutatóhelyei továbbra is annak nagy védőkeretén belül maradnak. Az AKB és albizottságai megfelelő szabályozó és ellenőrző szerepkört töltenek be, munkájukat pedig a szerény méretű, szakmailag felkészült, rugalmas titkársági szervezet szakértelmével, adminisztrációs jártasságával, szolgáltatásaival segíti.

11. A hazai kutatógárda mérlege

A magyar kutatók gárdája nemzetközileg is elismert, magas szakmai színvonalat képvisel. A külföldi tudományos műhelyekkel eredményesen építheti tovább máris eleven kapcsolatait, együttműködését, ha hazai bázisát törvény garantálja.

Hazánk ma - minden viszontagság és torzító hatás ellenére - többségében egy olyan tudományos kutatógárdával rendelkezik - az Akadémián kívül és belül egyaránt -, amely feladatát jól, nemzetközileg is elfogadható, sőt, elismert színvonalon végzi. Hatékonyágát természetesen lehet és kell is fokozni. Profilját, összetételét, arányait is érdemes a mai követelményeknek megfelelően módosítani. De meglévő értékeit tagadni vagy éppen felszámolni semmiképpen nem szabad. Ez a kutatógárda nem "cserélhető le", hiszen alternatívája sincs. Az a nemzetközi megbecsülés, amelyben ma hazai tudományosságunknak a fejlett országok illetékes fórumainál is része van, elsősorban e kutatóknak, a többségnek köszönhető. Részben pedig - tegyük hozzá - az Akadémia e kérdésben követett következetes irányvonalának is. Ez a kutatógárda, értelmiségünk e speciálisan szakképzett együttese, olyan szellemi értéket képvisel, amely a nemzet felemelkedésének is egyik fontos tényezője, és amelynek működését folyamatosan biztosítani kell.

Az akadémiai törvény ellenzödi viszont, akik hajlamosak üres szövegekkel pótolni reális érvek hiányát, jobb híján általában elutasítják a "sztálini" akadémiát. Teszik ezt úgy, hogy egyes korábban szereplő személyekkel azonosítják az egész intézményt. E szerint az Akadémia tagjai - állítólag - nem szakmai, tudományos, hanem politikai érdemeik alapján nyerték el pozíciójukat. Sőt - még szélesebb körben - a "minősített" intézeti és más kutatók is politikai megbízhatóságuk szerint kapták tudományos fokozatukat. Az autonómia ennek a pártszempontból kiválogatott, kontraszelektált testületnek szilárdítaná meg a helyzetét, az igazán jó, politikai szempontból félretolt szakemberek pedig annak sorain kívül találhatók.

Kétségtelen, hogy a sztálini rendszer szorításának keserves nyomait minden intézményünk többé-kevésbé magán viselte. Ettől azonban még nem válik igazzá az, ami ezen túlmenően felelőtlen vádaskodás, amit az Akadémia határozottan visszautasít. Hangoztatói is nemegyszer inkább csak eszköznek próbálják felhasználni arra, hogy saját céljaikat kierőszakolják. Jellemző, hogy - még mindig a támadó nyilatkozatoknál időzve - az Akadémia mindjárt a hazai tudományosság legmagasabb szintű, nagytekintélyű intézménye lenne, ha leadná kutatóintézeteit.

Nincs a világon olyan tudományos testület, amelynek - bizonyos arányban - ne volnának gyengébb elemei is. A magyar Akadémia esetében talán éppen az a feltűnő, hogy a súlyos veszteségek, az állampárti rendszer minden torzító

nyomása ellenére mindvégig sikerült a nehéz időkben is - bár nem minden téren egyenletesen - egy olyan szakmai gárdát megőrizni, amely a tudományos kutatást nemzetközileg is elismert színvonalon tudta folytatni és utánpótlást is nevelt magának. Elég itt ennek soraiból Erdős Pál, Fülep Lajos, Gerevich László, Hadrovics László, Fejér Lipót, Kalmár László, Keresztúry Dezső, Klaniczay Tibor, Manninger Rezső, Moravcsik Gyula, Novobáczky Károly, Ránki György, Rényi Alfréd, Schay Géza, Straub F. Bruno, a fizikus Szalay Sándor, Szentágothai János, Szókefalvi-Nagy Béla, Turán Pál, Zsirai Miklós nevét és tevékenységüket említenünk.

A letűnt rendszer hagyatékának személyi vonatkozásaival természetesen az Akadémia 1990-ben megválasztott új elnöksége is nyíltan szembenézett és igen alaposan foglalkozott. Ennek eredményeként úgy foglalt állást, hogy minden bizonyítható, komoly sérelmet tőle telhetően orvosolni kíván, felszámolja az állampárt befolyásának következményeit, de elutasít minden "boszorkányüldözést", bosszúakciót, nem indít újabb igazolási, kizárási eljárásokat. Vagyis *nem viszonozza és nem tetézi újabbakal a korábbi sérelmeket*. Ezt egyrészt azért tette, mert jónak látta végre lezárni azt a folyamatot, amelynek során az indulat mindig új indulatot és gyűlölködést produkál. Másrészt pedig azért, mert értelmetlennek és károsnak ítélte, hogy tisztességes és jeles szakemberek - a nagy többség - nyugalma, munkáját, esetleg megalázó intézkedésekkel és keserű, belső vitákkal megzavarja. Ez ellentétben állt volna a folyamatos működőképesség, a stabilitás megőrzésének elvével is. Az Akadémia illetékességi körébe a szakmai, illetve szakmai-etikai és nem a politikai megmértetés tartozik. Politikai igazolásra a múltban két alkalommal került sor: előbb 1919, majd pedig - nagyobb méretekben - a II. világháború után. Mindkettő tapasztalatai arra intenek, hogy ilyesmire az Akadémiának nem szabad vállalkoznia.

Annakidején - főleg a sztálini fordulat és a kizárások után - külső politikai nyomásra valóban olyanok is bekerültek az Akadémiára, akik a normatív követelményeknek aligha feleltek meg. Ezek azonban azóta már nagyrészt kihaltak, vagy esetleg nyugdíjasként, mindentől visszavonulva élnek. E kérdésre ma már aligha érdemes lóport pazarolni. Egykori politikai szerepüket a történetírásnak kell majd megfelelően feltárnia.

Más jellegű probléma volt azoké, akik jó szakemberek voltak, de a kelletnél buzgóbban engedtek az állampárt nyomásának, csábításának, esetleg saját ambíciójuknak, gyengeségeiknek, illetve alkalmazkodtak (esetleg jó szándékból is) ahhoz, amit - tévesen - tartós politikai realitásnak vélték.

Ezekkel kapcsolatban az Akadémia új elnöksége azt a belső állásfoglalást követte, hogy azok az egyébként jó szakemberek, akik a múltban többé-kevésbé exponáltak magukat, most - lehetőleg önként, illetve a szakmai közvéleményre figyelve - vonuljanak az első sorokból a hátsókba vissza, és csöndes, hasznos, szorgalmas munkával mutassák meg, hogy milyen feladatra alkalmasak, illetve menjenek nyugdíjba. Ez a folyamat feltűnés nélkül tartott az elmúlt időszakban, és nem is maradt eredménytelen. Akadtak persze, akik nehezebben értették meg a dolgokat, de nekik is lehet - és lehetett - ebben így vagy úgy segíteni. Hangsúlyozzuk egyébként, hogy viszonylag kevesekről, olyan kisebbségről volt itt is szó, akiknek számaránya és befolyása már jóideje csökkent, hiszen a rendszer utolsó, szétlazuló szakaszában a nyilvános ajánlások, titkos szavazás, szigorú többségi szabályok bevezetése útján *mind többen kerültek be pusztán szakmai okokból, minden politikai feltétel nélkül az Akadémiára*. S az új erők túlnyomó

befolyását a törvény alapján kialakítandó új szabályoknak az a tervezett intézkedése is elősegítheti, hogy a 70 évesnél idősebb - amúgy is számfelettinek, és kötelezettségektől mentesnek minősülő - tagok testületi tisztségviseléséhez a közgyűlés hozzájárulása szükséges.

Mindennek alapján a mai Akadémia joggal utasíthatja vissza, hogy a hazai tudományos kutatói gárdát és annak műhelyeit bárki sztalinistának és alkalmatlannak minősítse. Különösen felelőtlennek tartja, ha ez esetleg olyanok részéről történik, akik egykor annyira igyekeztek balra, az állampárt szolgálatában, hogy végül - a földgolyót megkerülve - most jobbról kezdik ugyanazt a türelmetlenséget képviselni. Vagy netán olyanok részéről, akik abból próbálnak politikai érdemet kovácsolni, hogy a kutatói pályán nem érvényesültek, mert arra még az állampárti rendszer sem tartotta alkalmasnak őket. Azok, akik tisztességesen végezték szakmai munkájukat az elmúlt évtizedek során, *nem az állampárt ügyét, hanem az európai kultúra magyar változatának fennmaradását, folytonosságának ügyét szolgálták.* Ebben az országban természetesen sokakat ért valódi sérelem. E fájdalmas múlt még fogékonyabbá teszi a társadalmat arra, hogy indulatokra, radikális szélsőségekre, demagóg szölamokra reagáljon. Ez viszont nemzetközi helyzetünk és megítélésünk szempontjából is a nagy veszélyek közé tartozik.

12. Költségvetés és finanszírozás

Az alapkutatások, amelyekkel intézeteink máris nagyrészt, a jövőben lehetőleg még inkább foglalkoznak, nonprofit jellegűek, közvetlen, azonnali, kiszámítható hasznot nem hoznak. A piaci hatásoknak ezt a szektort csak korlátozott mértékben szabad kitenni. Sehhol a világon, így Magyarországon sem tartható fenn alapkutatási bázis másként, mint döntően állami költségvetési forrásra alapozva.

Az Akadémia működtetéséhez természetesen azután is állami, költségvetési támogatásra lesz szükség, ha a tulajdonhoz való jogát visszakapja. Az a külföldi példák sugallta elképzelés ugyanis, hogy az Akadémia kapjon akkora vagyont, amelynek kamataiból a továbbiak során el tudja tartani magát, hazai viszonyaink közt - legalább is jelenleg - aligha reális.

Az akadémiai feladatok elvégzésére az Országgyűlés az 1991. esztendőre 4.737,6 millió forint költségvetési támogatást hagyott jóvá. 1992-ben az Akadémia 4.912 millió forint költségvetési támogatással és 300 millió forint közvetlen beruházási célokat szolgáló összeggel számolhatott. A működési célú költségvetési támogatásból 3.782 millió forint (az összes támogatás 77 %-a) került lebontásra az intézmények részére. A fennmaradó 23 % központi feladatok teljesítésére szolgál. Ilyenek például: az akadémiai tagok illetménye, a nemzetközi kapcsolatok ápolása, az elapadó kutatói utánpótlás javítására pályázati úton fiatal szakemberek felvétele, a tudományos könyv- és folyóiratkiadás támogatása, tudományos társaságok anyagi segítése, az Athenaeum Bizottság, az 1956-os forradalom hiteles történeti feltárására alakult akadémiai kutatóhely és a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia munkájának támogatása. Bizonyos kutatási programok finanszírozása azonban részben más úton vagy pályázatokból is történhetik. A kutatóintézetek fenntartási költségének még így is előreláthatólag mintegy 40 %-át saját külön, egyéb bevételeikből (szolgáltatás stb.) lesznek kénytelenek fedezni, vagyis finanszírozásuk részben olyan

profitorientált tevékenység útján történik, amelyet az Akadémia nem tekint igazi feladatának, és amelyet az alap kutatások védelme és folytatása érdekében lehetőség szerint vissza kíván szorítani, illetve külön akar választani a tulajdonképpeni kutatóintézetektől. A jövőben a kutatóintézetek - akadémiai elgondolás szerint - nonprofit rendszerben fognak gazdálkodni. A költségvetési támogatás tehát az Akadémia számára nélkülözhetetlen.

A társadalmi kérdéseket formálisan megközelítő, a pillanatnyi megoldások bűvkörében élő "gondolkodók" számára - abból a kétségtelen ellentmondásból adódóan, hogy ti. hazánkban valóban sokan keresik a kényerüket tudományos kutatással, vagy annak szolgálatával, míg másfelől gazdasági életünk ennél jóval szerényebb (bizonyos területeken fejletlenebb) képet mutat - elhamarkodottan az a következtetés adódik, hogy az ellentmondás feloldása jegyében csökkenteni kell a tudományos kutatásra fordított összegek nagyságát, be kell zárni intézeteket, más területre kell küldeni az itt munkálkodó szakembereket. Egy ilyen intézkedés természetesen az ellentmondást feloldaná, ám annak hatása - könnyen belátható módon - a gazdasági életre is bénítólag hatna. Bár kétségtelenül több küszködéssel jár, átmenetileg több feszültséget, a döntést hozók számára több fejfájást okoz, mégis a modern társadalmak történetének tanulsága alapján joggal állítható, hogy nem a kutatási szférát kell a gazdaság adott szintjére szorítani, hanem a kutatási terület "víz felett tartásával" lehet és kell a gazdasági terület későbbi fellendüléséhez segítséget nyújtani. Nincs ebben semmi újdonság, hiszen Széchenyi István is annak idején a nagy parlag víziójával viaskodott, és a kilábolást abban látta, hogy ebben az országban legyen minél több kiművelt emberfő.

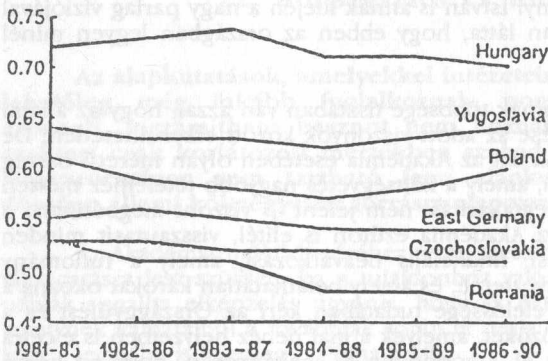
Az MTA vezetői és kutatóinak többsége tisztában van azzal, hogy az állami költségvetés bizonyos csökkentése az adott viszonyok között elkerülhetetlen. De az semmiképpen nem helyes, ha ezt az Akadémia esetében olyan méretű összeg elvonásával kívánnák megoldani, amely a költségvetés nagyobb tételeihez mérten ugyan szerény - vagyis nagy megtakarítást nem jelent -, viszont megbénítaná a tudományos szervezet életét. Az Akadémia ezúton is elítél, visszautasít minden olyan erőszakolt államigazgatási, financiaális beavatkozást, amely a tudomány működését ily mértékben veszélyeztetné, és amely beláthatatlan károkat okozna a nemzetnek, a társadalomnak. Felelőssége tudatában kéri az Országgyűlést és a Kormányt, hogy azokat az eszközöket, amelyek a mai nehéz helyzetben is e célra rendelkezésre állnak, úgy ossza el, átgondoltan és méltányosan, hogy ne hozza végveszélybe a nemzet jövője szempontjából pótolhatatlan értékeket.

Amikor erre kérjük az illetékeseket, ismételten csak arra a - más országok példája alapján már többször bebizonyosodott - igazságra apellálhatunk, hogy történelmi fordulópontokon, a társadalmi-gazdasági fejlődés új sínpályáinak lerakása időszakában, a nekirugaszkodás éveiben, éppen a szegény országoknak kell a tudományra lehetőleg *többet* költeni, ha a felemelkedés vágyától vezérelve ország népe és vezetése elfogadja a történelmi kihívást, vállalja a nemzetközi kemény versenyt.

13. Költségek és eredmények

Az akadémiai kutatóhelyeken számos, nemzetközileg is kiemelkedő tudományos eredmény született. Közöttük is - társadalmi hasznossága okán - kiemelkedő siker a különösen környezetvédő új típusú herbicidek, az új, kiváló minőségű MV-M búza, a szárazságtűrő, nagy termőképességű új takarmánykukorica-hibridek előállítása. A biológia terén nagy fontosságú eredmény, hogy feltárták az információátvitel és a sejtmembrán-szerkezet új kapcsolatát; az immunrendszer sejtjein végzett ilyen vizsgálatok képet adnak az információtovábbítás molekuláris szintű mechanizmusáról, és felhasználhatók az immunrendszer működésének terápiás befolyásolása terén.

A Nature című - később még más vonatkozásban is említendő - tekintélyes brit természettudományos lap² szerint Magyarország első helyen áll a tudományos teljesítmény tekintetében a kelet-közép-európai régióban. Az ország megújulásának igénye, a magyar tudomány nemzetközi helyzete és nemzeti hagyományai együttesen indokolják, hogy hazánkban nemzetközi színvonalú kutatás folyjék.

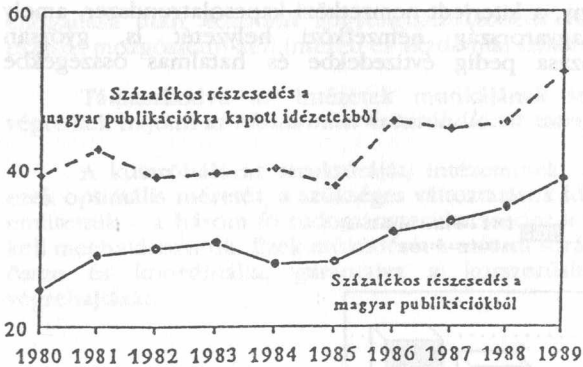

1. ábra
A magyar és a kelet-közép-európai tudomány

Source: Institute for Scientific Information, 1991

A hazai és a nemzetközi tudományos eredményekben, az alkotó értelmiség alakításában, a tudományos képzésben és továbbképzésben, valamint az ország technológiai megújulásában az *akadémiai kutatóbázis* (intézetek és támogatott egyetemi kutatóhelyek) részesedése messze magasabb a méretei, számaránya alapján várhatóanál.

² 1993. január 14.

2. ábra
A kutatóhálózat természettudományi intézeteinek részesedése a magyar tudományos publikációkból és annak külföldi megítéléséből

Tudományos életünk megújulása során lehetővé vált, hogy a kutatásban és a tudományos továbbképzésben a szervezeti és az irányítási rendszer gyökeresen átalakuljon, az egyetemek és a kutatóhálózat kapcsolata új alapokra kerüljön, a Magyar Tudományos Akadémián az akadémikusok testületének Magyarország tudományos életében betöltött szerepe, a testület és a kutatóhálózat viszonya tisztázódjék.

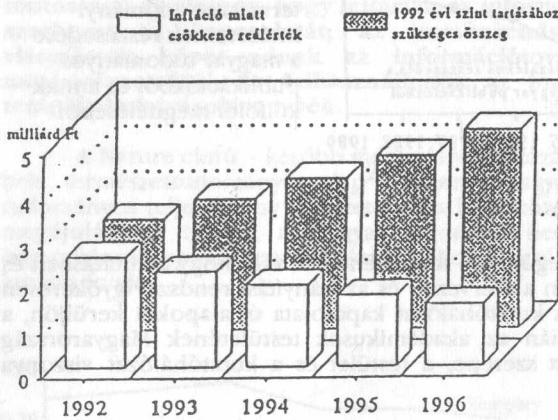
Az akadémiai kutatóhálózatnak továbbra is be kell töltenie fontos szerepét az alapkutatásokban. Az egyetemekkel együtt hangsúlyozottan részt kell vennie a tudományos továbbképzés megújításában, garantálnia kell a tudományos alkotás feltételeit a magyar értelmiség legjobbjai számára.

Az Akadémia kutatóhálózatának (intézeteinek és kutatócsoportjainak) a nemzetközi gyakorlatnak megfelelő *új típusú alapellátást* szeretnének nyújtani: a kutatóhálózat gazdálkodása az állami költségvetésben *garantált alapellátásra* és a pályázatokkal a versenyszférában elnyerhető *kutatásfinanszírozásra* épül. Az alapellátás fedezné a kutatói állomány *bruttó bérét* és a *kutatóbelyek fenntartásának*, üzemeltetésének bér- és dologi költségét.

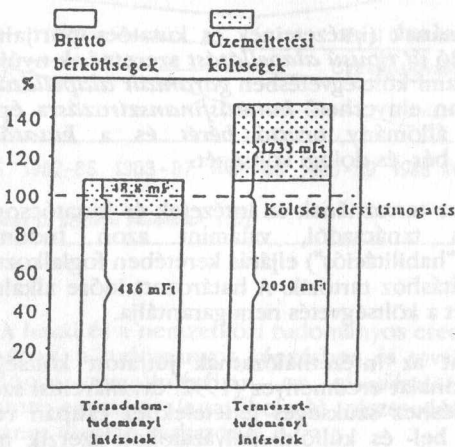
A kutatói *törzsállományhoz* tartoznának az intézetek és kutatócsoportok kutatóprofesszorai, tudományos tanácsadói, valamint azon tudományos főmunkatársai, akiket kinevezési ("habilitációs") eljárás keretében foglalkoztatnak. Ezek bére és járulécai az alapellátáshoz tartozik. A határozott időre alkalmazott kutatók, kutató-gyakornokok bérét a költségvetés nem garantálja.

A jelenlegi helyzet szerint az intézethálózatnak juttatott költségvetési támogatás igen alacsony bérszínvonalat eredményez (1992. évi márciusi személyi átlagbér 19.489 Ft) és a működéshez szükséges feltételekhez csupán részben elégséges. A kutatók különböző bel- és külföldi pályázatokon szerzik meg az épületek fenntartásához és a kutatáshoz szükséges kiegészítő anyagi pénzeszközöket. *Az előrejelezhető pénzügyi helyzetben a kutatóhálózat gyorsan működésképtelenné válhat* a felgyülemelő kedvezőtlen hatások miatt. Félő, hogy ilyenképpen az intézetekben a felhalmozott érték, a magyar tudomány

eredményessége, a hagyomány, a kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszer, amely jelentősen befolyásolja Magyarország nemzetközi helyzetét is, gyorsan szertefoszlik, újbóli létrehozása pedig évtizedekbe és hatalmas összegekbe kerülne.

3. ábra
Változatlan nominális (üres oszlopok), illetve reálértékű (sötét oszlop) költségvetési támogatás változatok (mindig az előző év bázisában)

4. ábra
Az akadémiai intézetek 1992. évi költségvetési támogatásának viszonya a bruttó bér és az üzemeltetés költségeihez

A fenyegető veszély lehető elhárítása végett a szűkös pénzügyi ellátás koncentrálására van szükség. Ennek egyik fontos lépéseként az akadémiai törvény

elfogadása után *központi vagyongazdálkodást* kell bevezetni. Minden anyagi eszközt mozgósítani kell intézeti és akadémiai szinten.

Támaszkodva az intézetek munkájának felülvizsgálatára, határozottan végre kell hajtani *az akadémiai kutatóhálózat szervezeti korszerűsítését*.

A kutatóhálózat struktúráját, intézeteinek, kutatócsoportjainak körét és ezek optimális méretét, a szükséges változtatások időbeli ütemezését - mint már említettük - a három fő tudományterület szerint létrehozandó kuratóriumoknak kell meghatározniuk. Ezek működését a reform során már megalakított AKB fogja össze és koordinálja, garantálva a korszerűsítés egységes elvek szerinti végrehajtását.

14. Az új nemzetközi fontossága

Az új akadémiai törvény elfogadása kedvező hatással lesz nemzetközi megítélésünkre, nemcsak a tudomány, hanem a politika és az egész ország szempontjából - különösen Kelet-Közép-Európa mai viszonyai között.

Az Akadémiának ez az újjáalakulás és stabilitás kettős elvén alapuló reformirányzata a lehető legjobb visszhangot kapta a nemzetközi tudományos fórumokon. Az elismerés és bizalom jele volt, hogy az European Science Foundation nagy jelentőségű szervezete 1990 őszén a Magyar Tudományos Akadémiát - elsőnek a volt blokk-országok hasonló intézményei közül - felvette tagjai sorába. A tudományok európai képviselőit egyesítő, londoni székhelyű Academia Europaea pedig 1991 májusában Menaggióban tartott ülészakán, különböző országok tudományos közéletének helyzetét áttekintve, messzemenő helyesléssel és egyetértéssel vette tudomásul a Magyar Tudományos Akadémia lépéseit és elképzeléseit. S a sort még folytathatnánk az angol, francia, holland, svéd, lengyel, amerikai stb. akadémiák hasonló megnyilatkozásaival, az egyetemekkel közös Athenaeum-program kedvező visszhangjával, valamint annak felsorolásával, hogy az Akadémia nemzetközi tudományos kapcsolatai a rendszerváltozást követően miként bővültek tovább.

Az Akadémia egy iratban már 1991 elején felhívta a figyelmet arra, hogy az adott viszonyok közt *az új akadémiai törvény elfogadása igen kedvező nemzetközi visszhangot váltana ki* külföldi megítélésünk során - nemcsak a tudomány, hanem a politika és az egész ország szempontjából is. Az elmúlt hónapok során, miközben egyre nyugtalanítóbb hírek érkeztek Kelet-Közép-Európa egyes országainak bizonytalanuló viszonyairól, vagy éppen tragikus konfliktusairól, ez a figyelmeztetés még aktuálisabbá vált. Sőt, kiegészíthetővé azzal, hogy az akadémiai törvény ügyének elhúzódnása, illetve az ellene indult - meglehetősen idétlen és gyenge színvonalú - támadások kezdtek külföldön, a nemzetközi fórumokon olyan benyomást kelteni, mintha Magyarországon is veszély fenyegetné azt az irányvonalat, amelyet az Akadémia is képvisel. Az Akadémia bizonyos hazai ellenfelei két ízben is elhelyeztek a *Nature* hasábjain olyan - valótlanúságtól hemzsegő cikkeket, amelyekért nemzetközi felháborodás nyomán a szerkesztőség utóbb jónak látta, hogy elnézést kérjen, de amelyek az ország nemzetközi hitelét rontották "exportált" vádjaikkal. Legutóbb az Amerikai Tudós Társaságok Tanácsa (ACLS) toldotta meg együttműködési javaslatát azzal a

tapintatosan megfogalmazott kérdéssel, hogy vajon mikor tisztázódik az Akadémia helyzete.

Túlzás nélkül állítható, hogy míg az akadémiai törvény elfogadása a jelen viszonyok közt különösen kedvező hatással lehet Magyarország külföldi megítélésére, addig annak elmaradása vagy éppen elutasítása kedvezőtlen irányban befolyásolhatja a rólunk alkotott véleményeket, mert azt a benyomást erősíti, hogy az értelmes reform és stabilitás ügyét nálunk is az indulatok kezdik visszaszorítani.

Az akadémiai törvény nem akadémiai, nem tudós társasági öncélt szolgál, hanem nemzeti érdeket. E törvény megalkotóit országunk épülésének, és a hazai tudomány és intézményei működtetésének elősegítő szándéka vezérelte. Széles körű előkészítő munka, és többéves vitasorozat után jutottak el a jelenlegi változathoz, amely - legjobb tudományos lelkiismeretük szerint - szervesen épül hazai tradícióinkra, és nemzetközi összevetés alapján is korszerű, tudományos intézményrendszer létezésének feltételeit teremti meg.

A történelmi helyzet ezzel is lehetőséget kínál a rendszerváltozás utáni demokratikusan választott magyar parlamentnek.

Ahogy a reformkor hajnalán a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása élvonalbeli tett volt, most a kelet-közép-európai régióban az MTA reformtörvénye példaértékű jogi deklaráció lehet, és újból nemzeti intézménnyé teheti az Akadémiát.

Megmutathatja a magyar törvényhozás a világnak, hogy régióinkban van olyan ország, amely Európa e veszélyes, és ma újabb feszültségekkel terhelt zónájában, az átalakulás nehézségei közt is odaadó figyelmet tud szentelni történelmi kultúránk, az európai kultúra magyar változata továbbépítésének, veszteségei helyrehozásának, jövője garantálásának.

Megmutathatja a magyar törvényhozás a világnak, hogy a nehéz viták ellenére a valóságos, fontos nemzeti értékeket kifejező kérdésekben egységesen, és a fejlett demokratikus világ részeként, nagyvonalúan dönt és gondolkodik.

Megmutathatja a világnak, hogy mi nemcsak kérni, hanem adni is tudunk, és erőn felül is - ha kell - felelősséget vállalunk az egyetemes kultúráért és tudományosságért.

I. sz. Függelék

TARTALOM

az MTA tagjairól, tagkövetőiről és munkatársairól

(1993. évről 1994. évre)

SZÁZÉVÉNY	HATÁRI SZÁMOK		KÜLÖNÖSÍTÉS		
	Kezdeti	Végleges	Összesen	Magyarországon	Külföldön
I. Százéveny	2	10	8	7	1
II. Százéveny	11	19	8	7	1
III. Százéveny	22	30	8	7	1
IV. Százéveny	31	39	8	7	1
V. Százéveny	40	48	8	7	1
VI. Százéveny	49	57	8	7	1
VII. Százéveny	58	66	8	7	1
VIII. Százéveny	67	75	8	7	1
IX. Százéveny	76	84	8	7	1
X. Százéveny	85	93	8	7	1
I. - X. Százéveny összesen	209	272	80	70	10

F Ü G G E L É K

- I. Magyar Tudományos Akadémia
- II. Fizikai és Matematikaosztály
- III. Matematika és Fizika Osztály
- IV. Biológiai Osztály
- V. Művelődésügyi Osztály
- VI. Könyvtári Osztály
- VII. Könyvtári Osztály
- VIII. Könyvtári Osztály
- IX. Könyvtári Osztály
- X. Könyvtári Osztály

1. sz. függelék

K I M U T A T Á S

az MTA tagságáról, tudományos osztályairól

(1993. április 19-i állapot)

OSZTÁLY	HAZAI TAGOK			KÜLFÖLDI TAGOK		
	Összesen	Rendes	Levelező	Összesen	Külső	Tiszteleti
		t a g			t a g	
I. Osztály	25	18	7	24	4	20
II. Osztály	27	18	9	19	7	12
III. Osztály	42	32	10	25	5	20
IV. Osztály	25	17	8	13	1	12
V. Osztály	21	13	8	21	2	19
VI. Osztály	27	14	13	20	5	15
VII. Osztály	25	17	8	16	3	13
VIII. Osztály	30	18	12	21	2	19
IX. Osztály	20	13	7	13	1	12
X. Osztály	17	12	5	15	2	13
I. - X. Osztály összesen	259	172	87	187	32	155

- I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya
- II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya
- III. Matematikai és Fizikai Tudományok Osztálya
- IV. Agrártudományok Osztálya
- V. Orvosi Tudományok Osztálya
- VI. Műszaki Tudományok Osztálya
- VII. Kémiai Tudományok Osztálya
- VIII. Biológiai Tudományok Osztálya
- IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya
- X. Földtudományok Osztálya

A III. AKADÉMIAI FÓRUM ÁLLÁSFOGLALÁSA

A hazai tudományos közösség jelentős részét reprezentáló kutatók 1992. évi fóruma úgy határozott, hogy - az előző két fórumhoz hasonlóan - "Állásfoglalás" formájában nyilvánítja ki véleményét az akadémiai kutatás és a kutatók jelenlegi helyzetével, valamint a szükséges teendőkkel kapcsolatban. Eszerint:

1. Országunk gazdasági színvonalának elmaradottsága ellenére az alkotó értelmiség, többek között a kutatók súlya, létszáma, műveltsége, színvonala ma még az elit, az "első világ" része. A piactudomány oldaláról megítélve ez paradox helyzet; átmeneti időszakunk egyik súlyos ellentmondása, hiszen a kulturális, tudományos felépítmény fenntartása komoly anyagi áldozatokat követel a piaci verseny szereplőitől. *A fórum résztvevőinek megítélése szerint: kulturális és tudományos értékeink megőrzése a felzárkózás nélkülözhetetlen eleme, nem egyedüli, de mindenképpen szükséges feltétele a későbbi gazdasági felemelkedésnek.*

A kérdés tehát az, hogy országunkban

- értékeinket hosszú távon megőrizve fejlesztjük kulturális, tudományos, szellemi bázisunkat; vagy

- rövid távú érdekektől vezérelve hagyjuk, hogy a gazdaság önfejlődése a jelenleginél lényegesen alacsonyabb szintre kényszerítse a kultúrát és a tudományt is.

Ma még ez reális döntési alternatíva, de a halogatás napról napra csökkenti szellemi tőkénk megőrzésének esélyeit.

A Fórum résztvevői a tudomány egyetemes értékeiből, a tudományos kutatás alkotmányban biztosított szabadságából és a tudomány intézményeinek autonómiájából kiindulva, az eddigieknél nagyobb figyelmet, felelősségteljes, ideológia- és eldöntéletektől mentes, időben meghozott döntéseket kérnek a törvényhozóktól és a kormánytól a tudományos kutatással kapcsolatos kérdésekben. *Sürgetik Akadémiára vonatkozó törvény elfogadását, az Akadémia köztestületként való elismerését, vagyoni helyzetének rendezését, a tudományos képzés, továbbképzés és minősítés kérdésének törvényes keretek között történő tisztázását. Sajnálattal állapítják meg, hogy az oktatással és a tudományos kutatással foglalkozó önálló parlamenti bizottság nem jött létre.*

Kifejezik tiltakozásukat azon törekvésekkel szemben, amelyek a tudományos közösség, sőt tágabb értelemben a magyar értelmiség különböző csoportjait igyekeznek megosztani, egymás ellen kijátszani. A tudományos közösség tagjai nem engedik, hogy őket verjenek az egyetemeken és az akadémiai intézetekben dolgozó kollégák közé.

2. A Fórum a nemzet sorskérdésének tekintett tudomány fejlődéséért és a kutatásban elsődleges értéknek számító tudományos közösség, a kutatók sorsáért aggódik akkor, amikor ismételten kinyilvánítja: *történelmi felelősség terheli mindazokat, akik hibás döntéseikkel hozzájárulnak a feltételrendszer folyamatos rosszabbodásához, a kutatóbázis sorvasztásához, a felesleges*

kockázatokkal járó bizonytalanság légkörének állandósulásához. Kifejezi aggodalmát az Akadémián kívüli kutatóhálózat jövője miatt is.

Súlyos kormányzati döntésként értékeli, hogy az 1992-es évben összesen 796 millió forint költségvetési elvonással tervezik sújtani az Akadémiát. A jövő évi költségvetésben tervezett 317,6 milliós báziscsökkentéssel együtt ez már nem tekinthető átmeneti kényszerintézkedésnek. Az ország pénzügyi nehézségeinek ismeretében is úgy tűnik, hogy egyre inkább az akadémiai kutatási bázis tudatos csökkentéséről, a kutatókra és a kutatási szervezetre vonatkozó autonóm döntések pénzügyi oldalról történő erőteljes befolyásolásáról van szó.

3. A Fórum résztvevői egyetértenek az Akadémia szervezetének és tevékenységének átvilágításával, az értékelés eredményének nyilvánosságra hozatalával. Sürgetik a minőségi kritériumok következetes számonkérését és a teljesítményekre alapozott szelekciós döntések meghozatalát.

3.1 *Elengedhetetlennek tartják, hogy az Akadémia*

- tanúsítson kezdeményezőbb magatartást,

- egy, az 1992. decemberi közgyűlés által kiküldendő munkabizottság segítségével kezdje meg -működési modell mélységig- a kutatóhálózat jövőképeinek kialakítását,

- megkülönböztetett figyelmet fordítson, eszközöket biztosítson a kutatási eredmények propagálására. Minden fórumon törekedjen annak elérésére, hogy a közvélemény -és különösen a kormányzati és parlamenti döntéshozók körében tárgyilagos kép alakuljon ki az MTA-ról és kutatóhálózatáról.

3.2 *Indokoltak tartják a költségvetési támogatások odaítélésére vonatkozó akadémiai döntési mechanizmus decentralizálását. Javasolják, hogy az MTA 1992. decemberében megrendezésre kerülő közgyűlésén kerüljön megtárgyalásra három vagy négy akadémiai szakterületi kollégium (kuratórium) felállításának és a működési modell kidolgozásának kérdése. A jövőben ezen kuratóriumok döntenének a költségvetési támogatás differenciált elosztásáról szakterületenként, illetve intézménycsoportonként.*

3.3 Egyetértenek a kormánynak azzal a szándékával, hogy fejleszteni kívánja az egyetemi kutatást, javítva feltételeit. Ezt célozza az MTA közgyűlésének számos döntése is a posztgraduális képzéssel, a tudományos minősítéssel, az Akadémia és az egyetemek együttműködésével kapcsolatban.

Szükségesnek tartják az akadémiai kutatóintézetek önálló jogi személyként való fenntartását, szervezetének korszerűsítését, ugyanakkor támogatják az akadémiai kutatóintézetek -nem szervezeti összevonással történő- társult tagságára (egyetemekhez, alapítványokhoz, kutatóközpontokhoz) vonatkozó, javaslatot. Szükségesnek tartják a társulás formáinak, az egyetemekkel történő funkcionális integrációnak alapos elemzését, a kölcsönös előnyök és az esetleges akadályok számbavételét - az érintettek széles körének bevonásával. Természetesnek tartják, hogy a társulás önkéntes elhatározáson és a már meglévő nem csekély szervezeti, kutatási kapcsolaton alapul majd.

3.4 Jelen körülmények között változatlanul szükségesnek tartják a jelentős szerződéses bevételekkel rendelkező intézetek alapfeladatainak ellátásához a költségvetési támogatás biztosítását. A kutatást kiegészítő tevékenység adminisztratív eszközökkel történő megszüntetését veszélyes lépésnek tartanák.

3.5 Az egyetemi kutatás erősítésének bevált formája az Akadémia által támogatott kutatóhelyek működtetése. Ezt a továbbiakban is fontos, indokolt megoldásnak tartják, *javasolják, hogy 1994-től a támogatások odaítélésére pályázati formában kerüljön sor*, illetve, hogy azok meghatározásába az MTA vonja be az érdekelt egyetemeket is. Elengedhetetlennek tartják a munkajogi kérdések tisztázását, még a változtatásra vonatkozó döntés megszületése előtt. Hangsúlyozzák, hogy az együttműködés során kölcsönösen tiszteletben kell tartani a szóban forgó intézmények autonómiáját. Az új pályázatokat 1993 elején hirdetnék meg.

4. A Fórum eredményesnek ítéli meg az informatikai infrastruktúra fejlesztésére irányuló MTA-OMFB-OTKA-MKM közös programot.

5. A Fórum szükségesnek tartja annak kimondását, hogy a *Magyar Tudományos Akadémia* mint a magyar tudományosság köztestülete és nagy múltú nemzeti intézmény, *felelősséget érez az országban zajló társadalmi-gazdasági események alakulásáért*. Ez semmiképpen sem jelenthet közvetlen, a mindennapok szintjén történő beavatkozást. *Tudományos, szakmai súlyát, ismeretét, nemzetközi tekintélyét és kapcsolatrendszerét azonban latba kell vetnie olyankor, amikor veszélyeztetve látja az ország jövőjét*.

6. A Fórum résztvevői sajnálattal veszik tudomásul, hogy mindeddig nagyon kevés követelmény, javaslat, remény valósult meg a II. Akadémiai Fórumon elfogadott állásfoglalásból. Ezért ismételten megerősítik mindazt, amit egy évvel ezelőtt megfogalmaztak. *Számítanak a törvényhozás, az országos tudománypolitika és az akadémiai kutatásirányítás felelős összefogására annak érdekében, hogy életben maradjon, sőt szabadon fejlődjön minden, minőségi szempontok alapján jogosan védelmet igénylő tudományos értéktéremtő műhely, csoport, közösség. Kérik a kutatótársadalom aktív közreműködését is a kitiűzött feladatok végrehajtásában, illetve a végrehajtás ellenőrzésében*.

Budapest, 1992. október 30.

